

УДК 725.94:78.071:730:711.4"19/20"

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/82-2-37>

Євгеній ШИШЛЮК,

orcid.org/0000-0002-7358-7864

доктор філософії з образотворчого мистецтва, декоративного мистецтва, реставрації,
доцент кафедри мистецтвознавчої експертизи
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
(Київ, Україна) *e.shyshliuk@gmail.com*

Олег КЕРШИС,

orcid.org/0009-0001-2991-3482

аспірант кафедри мистецтвознавчої експертизи
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
(Київ, Україна) *o.kershis@gmail.com*

МЕМОРІАЛЬНІ СКУЛЬПТУРНІ КОМПОЗИЦІЇ ВИДАТНИМ ДІЯЧАМ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ У МІСЬКОМУ ПРОСТОРІ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Дослідження меморіальних скульптурних композицій, присвячених видатним діячам музичної культури, набуває особливого значення в контексті розвитку сучасного міського простору. Ці пам'ятники стають не просто об'єктами увічнення пам'яті, а динамічними елементами міського середовища, що активно взаємодіють з глядачем та формують культурний ландшафт міста. **Мета роботи** – виявити особливості створення та встановлення меморіальних скульптурних композицій видатним діячам музичної культури у міському просторі кінця ХХ – початку ХХІ ст., проаналізувати їх художньо-стилістичні особливості та роль у формуванні культурного ландшафту міста. **Методологія дослідження** базується на комплексному мистецтвознавчому аналізі, зокрема на формально-стилістичному, іконографічному та порівняльно-історичному методах. Застосовано системний підхід до вивчення взаємодії скульптурних композицій з міським середовищем. **Наукова новизна** полягає у систематизації та узагальненні художньо-стилістичних особливостей меморіальних скульптурних композицій, виявленні закономірностей їх трансформації від статичних монументів до динамічних об'єктів міського простору, а також у визначенні їх ролі у формуванні культурного ландшафту міста. **Висновки.** Виявлено трансформації у художньо-стилістичних особливостях меморіальних скульптурних композицій видатним музикантам кінця ХХ – початку ХХІ століття. Виокремлено тенденцію до поєднання реалістичної традиції з інноваційними концептуальними рішеннями в композиційній побудові пам'ятників, що створює ефект динамічної присутності в міському просторі. Визначено особливості вибору локації та її вплив на художньо-образне рішення скульптур, їх взаємодію з навколишнім середовищем – такі рішення трансформують статичну скульптуру в динамічний об'єкт міського простору, що активно взаємодіє з глядачем.

Ключові слова: музична культура, монументальне мистецтво, культурна спадщина, скульптурна композиція, культурний ландшафт.

Yevhenii SHYSHLIUK,

orcid.org/0000-0002-7358-7864

PhD of Fine art, Decorative Art, Restoration,
Associate Professor at the Department of Art Expertise
National Academy of Culture and Arts Management
(Kyiv, Ukraine) *e.shyshliuk@gmail.com*

Oleg KERSHYS,

orcid.org/0009-0001-2991-3482

Postgraduate at the Department of Art Study Expertise
National Academy of Culture and Arts Management
(Kyiv, Ukraine) *o.kershis@gmail.com*

MEMORIAL SCULPTURAL COMPOSITIONS OF PROMINENT MUSICAL CULTURE FIGURES IN URBAN SPACE LATE 20TH – EARLY 21ST CENTURY

The study of memorial sculptural compositions dedicated to prominent figures of musical culture takes on special significance in the context of modern urban space development. These monuments become not just objects of memory

preservation but dynamic elements of the urban environment that actively interact with viewers and shape the city's cultural landscape. The aim of the work is to identify the peculiarities of creating and installing memorial sculptural compositions dedicated to prominent figures of musical culture in urban space of the late 20th – early 21st centuries, analyze their artistic and stylistic features, and their role in shaping the city's cultural landscape. Research methodology is based on comprehensive art analysis, particularly on formal-stylistic, iconographic, and comparative-historical methods. A systematic approach to studying the interaction of sculptural compositions with the urban environment has been applied. Scientific novelty lies in systematizing and generalizing artistic and stylistic features of memorial sculptural compositions, identifying patterns of their transformation from static monuments to dynamic objects of urban space, as well as determining their role in shaping the city's cultural landscape. Conclusions. Transformations in artistic and stylistic features of memorial sculptural compositions dedicated to prominent musicians of the late 20th – early 21st centuries have been identified. A tendency to combine realistic tradition with innovative conceptual solutions in the compositional construction of monuments has been highlighted, creating an effect of dynamic presence in urban space. The peculiarities of location choice and its influence on the artistic and imaginative solution of sculptures, their interaction with the environment have been determined – such solutions transform static sculpture into a dynamic object of urban space that actively interacts with the viewer.

Key words: musical culture, monumental art, cultural heritage, sculptural composition, cultural landscape.

Постановка проблеми. У контексті розвитку сучасного міського простору особливої актуальності набуває дослідження меморіальних скульптурних композицій, присвячених видатним діячам музичної культури, як динамічних об'єктів міського середовища. Наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. спостерігається трансформація підходів до створення таких пам'ятників – від статичних монументів до інтерактивних об'єктів, що активно взаємодіють з міським простором та глядачем, що потребує комплексного мистецтвознавчого аналізу.

Аналіз досліджень. Зростання кількості меморіальних скульптурних об'єктів та різноманітність підходів до їх створення зумовлюють необхідність системного аналізу наукових розвідок у цій галузі. J. Winter досліджує культурний контекст Ліверпуля та його вплив на формування музичного середовища міста (Winter, 2021). R. Harris розкриває значення міста Монтре як культурного центру та місця пам'яті Фредді Мерк'юрі, підкреслює роль меморіальної скульптури у формуванні туристичної привабливості регіону (Harris, 2023). Документальні матеріали BBC News висвітлюють процеси встановлення та громадського сприйняття пам'ятників музикантам, зокрема скульптурної композиції The Beatles у м. Ліверпулі та ініціативи створення пам'ятника Девіду Бові в м. Ейлсбері (Beatles statue, 2015; David Bowie, 2016). The Monumentous та African American Heritage Sites розкривають особливості інтеграції скульптурної композиції «The Electric Lady Studio Guitar» в міський простір м. Сіетла (African, 2014; The Electric, n.d.). Brussels Express та портфоліо скульптора S. Pierotti демонструють різні підходи до художнього втілення образів музикантів у європейському контексті (Inauguration, 2017; Pierotti, n.d.). Brodin Studios та Minnesota Prairie Roots документують процес створення та встановлення

меморіалу Принсу, а Liverpool Museums висвітлює історію створення пам'ятника Біллі Ф'юрі (Prince, n.d.; Helbling, n.d.; Billy Fury, n.d.). SoulBank надає сучасний погляд на історичний пам'ятник Бобу Марлі в Кінгстоні (Shooting, 2023). Проте в українському мистецтвознавстві наразі відсутні наукові дослідження меморіальних скульптурних композицій видатним діячам музичної культури у міському просторі.

Мета статті полягає у виявленні особливостей створення та встановлення меморіальних скульптурних композицій видатним діячам музичної культури у міському просторі кінця ХХ – початку ХХІ ст., аналізі їх художньо-стилістичних особливостей, динамічної взаємодії з міським середовищем та ролі у формуванні сучасного культурного ландшафту міста.

Виклад основного матеріалу. Встановлення меморіальних скульптурних композицій видатним діячам музичної культури у міському просторі має давню традицію, однак наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. підходи до їх створення зазнали суттєвих трансформацій. Сучасні концептуальні рішення дозволили митцям переосмислити класичні канони монументального мистецтва у вшануванні пам'яті музикантів. Привертають увагу інноваційні підходи до організації міського простору, взаємодії скульптури з архітектурним середовищем та залучення громадськості до реалізації меморіальних проєктів. Також тенденцією стало створення не лише окремих пам'ятників, а й цілісних меморіальних комплексів, що органічно інтегруються в культурний ландшафт міста та стають осередками культурної пам'яті.

Прикладом поєднання реалістичної традиції з сучасним баченням меморіальної скульптури є пам'ятник Бобу Марлі, встановлений у м. Кінгстоні (Ямайка), у 1985 р. (Рис. 1). Бронзова скульптура, створена видатним ямайським

митцем Елвіном Толманом Марріоттом (*Alvin Tolman Marriott*), стала його останньою і, за власним визнанням скульптора, найкращою роботою. Особливістю композиції є надзвичайна увага до деталей: від реалістичного відтворення знаменитих дредів музиканта до тонкого опрацювання рис обличчя та фактури одягу. Скульптура в повний зріст (168 см) зображує регі-музиканта в характерному образі – у джинсах та сорочці з довгими рукавами, з електрогітарою в руках. Бронзова поверхня виблискує золотом під карибським сонцем, створює особливий візуальний ефект, підкреслює монументальність образу. Цей пам'ятник став другою спробою увічнити пам'ять музиканта – перша сюрреалістична версія, створена Крістофером Гонзалесом (*Christopher Gonzalez*) у 1974 р., була замінена на більш реалістичну роботу Е. Марріотта через невдоволення місцевої громади (*Shooting*, 2023).

Рис. 1. Меморіальна скульптура Бобу Марлі, Елвін Толман Марріотт (Ямайка, Кінгстон, 1985)

Одне з чільних місць серед меморіальних скульптурних композицій посідає бронзова статуя Фредді Мерк'юрі, встановлена в м. Монтре (Швейцарія) у 1996 р. (Рис. 2). Авторка скульптури, чеська мисткиня Ірена Седлецька (*Irena Sedlecka*), створила монумент, що відображає характерну сценічну поставу легендарного співака. Вибір локації для пам'ятника глибоко символічний – набережна озера Леман в Монтре, місті, яке Ф. Мерк'юрі обрав для життя після запису альбому «Jazz» з Queen на джазовому фестивалі 1978 р. Сам музикант говорив про це місце: «If you want peace of mind, come to Montreux» («Якщо ви хочете душевного спокою, приїжджайте в Монтре») (*Harris*, 2023). Скульптура стала не просто меморіалом, а живим місцем пам'яті – щодня шанувальники приносять квіти до підніжжя мону-

мента, перетворивши його на своєрідний культурний феномен сучасності.

Рис. 2. Меморіальна скульптура Фредді Мерк'юрі, Ірена Седлецька (Швейцарія, Монтре, 1996)

Прикладом інтеграції меморіальної скульптури в міський простір є композиція «The Electric Lady Studio Guitar», створена скульптором Дерілом Смітом (*Daryl Smith*) та встановлена у 1997 р. в м. Сіетлі (штат Вашингтон, США) (Рис. 3). Бронзова скульптура в натуральну величину, що зображує в русі Джими Хендрікса з гітарою Fender Stratocaster, розташована на перетині вулиць Broadway та Pine Street у районі Capitol Hill. Особливістю пам'ятника є його включення до більшого ансамблю міських скульптур, присвячених видатним музикантам (*The Electric*, n.d.).

Інноваційність проєкту полягає в його концептуальному підході до організації міського простору: гітари, зображені в скульптурах, були частиною «альтернативної корпоративної мистецької колекції», створеної Майклом Дж. Мелуном, засновником AEI Music Corporation. Наразі скульптурний ансамбль, що перебуває під опікою компанії Hunters Capital, став важливим елементом культурного ландшафту міста. Включення пам'ятника до списку об'єктів афроамериканської спадщини Visit Seattle підкреслює його значення не лише як мистецького об'єкта, але і як важливого маркера культурної ідентичності (*African*, 2014).

Показовим прикладом інтеграції меморіальної скульптури в сучасний міський простір є пам'ятник британському рок-н-рол виконавцю Біллі Ф'юрі, встановлений у м. Ліверпулі у 2003 р. (Рис. 4). Бронзова статуя, створена ліверпульським скульптором Томом Мерфі (*Tom Murphy*), демонструє новий підхід до взаємодії з міським середовищем через її розташування та історію створення. Особливістю проєкту стала ініціатива фан-клубу

Рис. 3. Меморіальна скульптура «The Electric Lady Studio Guitar», Деріл Сміт (США, Сіетл, 1997)

«The Sound of Fury», який протягом шести років збирав кошти на встановлення пам'ятника через краудфандинг, з залученням шанувальників з різних країн світу. Скульптурна композиція спочатку розміщувалась у внутрішньому дворі колишнього Музею життя Ліверпуля, а у 2007 р. була переміщена на нове місце, що демонструє гнучкий підхід до організації культурного простору міста. Така мобільність меморіальної скульптури відповідає сучасним тенденціям адаптивного використання публічних просторів. Пам'ятник став не лише даниною пам'яті музиканту, чиї продажі альбомів конкурували з Елвісом Преслі та The Beatles, але й важливим елементом культурного ландшафту міста, що поєднує історичну пам'ять з сучасним міським життям (Billy Fury, n.d.).

Рис. 4. Меморіальна скульптура Біллі Ф'юрі, Том Мерфі (Велика Британія, Ліверпуль, 2003)

Переосмислення традиційних підходів до меморіальної скульптури є пам'ятник The Beatles, встановлений у м. Ліверпулі (Англія) у 2015 р. (Рис. 5). Автор композиції, скульптор Енді Едвардс (*Andy Edwards*), створив монументаль-

ний ансамбль з чотирьох бронзових фігур учасників гурту, розташованих на Pier Head, біля перетину вулиць Brunswick Street та Canada Boulevard. Пам'ятник, подарований місту легендарним клубом The Cavern Club, було урочисто відкрито Джулією Берд (*Julia Baird*), сестрою Джона Леннона у 50-ту річницю останнього концерту гурту в Ліверпулі (Beatles, 2015).

Інноваційність скульптурної композиції полягає в детальному опрацюванні символічних елементів, що розкривають особистість кожного музиканта. Фігури, дещо більші за реальний розмір, зображують учасників гурту під час прогулянки – композиція базується на фотографії 1963 р., зробленій саме в цій локації. Пол Маккартні тримає фотокамеру – данина пам'яті його дружині-фотографу Лінді Маккартні. На поясі Джорджа Харрісона виکارбувано санскритський напис про медитацію та мудрість. Особливістю фігури Рінго Старра є розташування дещо позаду інших музикантів, що відтворює типове розміщення ударника на сцені, а на підшві його правого черевика зазначено поштовий код «L8» – район Welsh Streets, де він виріс. У правій руці Джона Леннона – два бронзові жолуді, відлиті зі справжніх, зібраних біля будинку The Dakota в Нью-Йорку, де музикант жив і був убитий у 1980 р. Цей елемент відсилає до його акції 1960-х років, коли він надсилав жолуді світовим лідерам як символ миру (Winter, 2021).

Рис. 5. Меморіальна композиція The Beatles, Енді Едвардс (Велика Британія, Ліверпуль, 2015)

Також досягненням у розвитку меморіальної скульптури є бронзова статуя бельгійського співака Жака Бреля «L'Envol» («Політ»), встановлена в м. Брюсселі (Бельгія) у 2017 р. (Рис. 6). Автор проекту, скульптор Том Франзен (*Tom Frantzen*), створив динамічну композицію, що

зображує артиста в момент емоційного виконання пісні перед мікрофоном, з пристрасно розкритими руками. Назва скульптури «L'Envol» відсилає до рядка з пісні Бреля «La Chanson des Vieux Amants» – «Mille fois je pris mon envol» («Тисячу разів я здійнявся в політ») (Inauguration, 2017).

Символічним є розташування пам'ятника на площі Place de la Vieille Halle aux Blés/Oud Korenhuisplein, на тій самій вулиці, де знаходиться Фонд Бреля. Скульптурна композиція стала не лише даниною пам'яті видатному виконавцю, але й важливим елементом культурного ландшафту міста.

Рис. 6. Меморіальна скульптура «L'Envol», Том Франзен (Бельгія, Брюссель, 2017)

Також відкриттям у царині меморіальної скульптури став пам'ятник Лучано Паваротті, встановлений у м. Модені (Італія) в жовтня 2017 р. (Рис. 7). Автор проєкту, скульптор Стефано П'єротті (*Stefano Pierotti*), створив бронзову композицію в натуральну величину, яка втілює один з найбільш характерних моментів виступів тенора – фінальний уклін публіці. Особливістю скульптури є надзвичайно точна передача емоційного стану співака: широка щира посмішка та розкриті в привітальному жесті руки створюють атмосферу безпосереднього контакту з глядачем, що було властиво живим виступам маестро. Важливим елементом композиції є шарф у лівій руці – впізнаваний аксесуар Паваротті, який став його своєрідною візитівкою. Пам'ятник, подарований містом П'єтрасанта, був безплатно відлитий трьома мистецькими ливарнями асоціації Artigianart-Pietrasanta (Da Prato, Mariani та Versiliese) (Pierotti, n.d.).

Символічним є розташування скульптури під портиком Teatro Comunale – театру, де розпочиналася кар'єра видатного тенора. Урочисте відкриття меморіалу, присвячене до десятої річниці

смерті співака, супроводжувалося виконанням арії «Va pensiero» Джузеппе Верді хором Россіні, в якому колись співали молодий Лучано та його батько Фернандо.

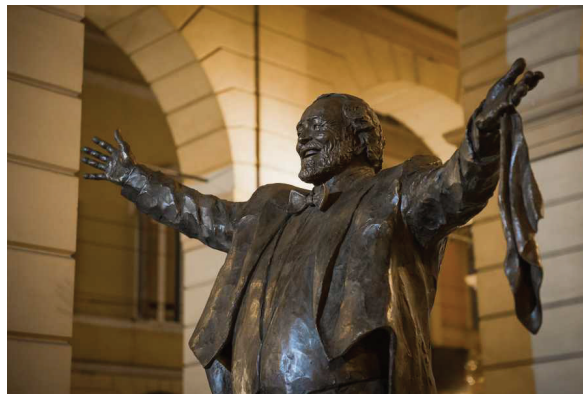

Рис. 7. Меморіальна скульптура Лучано Паваротті, Стефано П'єротті (Італія, Модена, 2017)

Одним з яскравих прикладів новаторського підходу до втілення меморіальної композиції в міський простір стала бронзова скульптура Девіда Бові «Earthly Messenger», створена скульптором Ендрю Сінклером (Andrew Sinclair) та встановлена у 2018 р. на Market Square в місті Ейлсбері, Бакінгемшир (Рис. 8). Композиція поєднує реалістичний портрет музиканта 2002 р. з його найвідомішими сценічними образами, зокрема Зіггі Стардаста. Інноваційним елементом пам'ятника стала інтеграція аудіосистеми – динаміки, встановлені над скульптурою, щогодини відтворюють одну з пісень Бові. Проєкт був реалізований завдяки краудфандинговій кампанії, ініційованій музичним продюсером Девідом Стоппсом (*David Stopps*), та грантовій підтримці. Вибір локації для пам'ятника не випадковий – саме в Ейлсбері відбувся дебют знаменитого «alter ego» музиканта – Зіггі Стардаста (David, 2016). Скульптурна композиція викликала неоднозначну реакцію критиків: від схвальних відгуків генерального директора Sony Music Роба Стрінгера, який охарактеризував її як «прекрасну», до критичних зауважень онлайн-журналу Artlyst щодо якості виконання.

Меморіальна бронзова скульптура американському музиканту Принсу, встановлена в місті Хендерсон (штат Міннесота, США) у 2020 р. (Рис. 9). Пам'ятник, створений студією Brodin Studios з Кімбола, Міннесота, став центральним елементом Меморіального саду Принса (Prince, n.d.). Реалістична бронзова статуя музиканта в повний зріст, встановлена на тлі муралу, створеного художником Мойсесом Сурієлом (*Moises Suriel*) у 2018 р. Інноваційність проєкту полягає

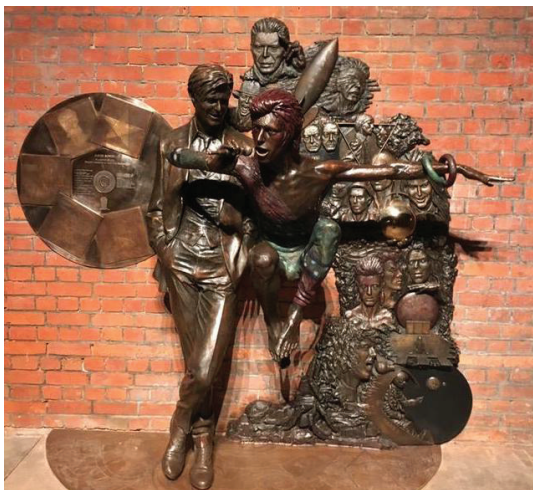

Рис. 8. Меморіальна скульптура «Earthly Messenger», Ендрю Сінклер (Велика Британія, Ейлсбері, 2018)

в комплексному підході до організації публічного простору: окрім скульптури, територія містить тематичні елементи благоустрою – лавки та поштову скриньку пурпурового кольору (відсилення до знаменитої композиції «Purple Rain»), клумби з пурпуровими петуніями. У поштової скриньці розміщена книга відгуків для відвідувачів. Проект, реалізований переважно коштом пожертв шанувальників, був ініційований Джоелом Кінгом, президентом Prince Legacy Henderson Project Inc., який працював оператором у фільмі «Graffiti Bridge» (сиквел «Purple Rain») (Helbling, n.d.). Вибір локації для меморіалу не випадковий – саме в Хендерсоні, на берегах річки Міннесота, знімалися пам'ятні сцени з фільму «Purple Rain» (1984).

Рис. 9. Меморіальна скульптура Принсу, Brodin Studios (США, Хендерсон, Міннесота, 2020)

Меморіальні скульптурні композиції кінця XX – початку XXI ст. вирізняються активним ді-

алогом з міським простором. Замість монументів-монологів попередніх епох, пам'ятники музикантам створюють живу взаємодію з глядачем через пластичні рішення та розташування в міському середовищі. Пам'ятник Фредді Мерк'юрі в Монтре демонструє це через експресивну позу музиканта, що наче застигла під час виступу, а його розміщення на набережній підкреслює масштаб особистості виконавця. Сучасні меморіали перетворюються на центри тяжіння міського життя. Скульптури The Beatles у Ліверпулі, встановлені просто серед пішохідної зони, дозволяють перехожим ставати частиною композиції, немов музиканти й досі крокують вулицями міста. Меморіал Девіду Бові в Ейлсбері розвиває цю ідею далі – вбудована аудіосистема наповнює простір музикою, перетворює скульптуру на мультисенсорний об'єкт.

Сучасні меморіальні композиції виходять за межі простого увічнення пам'яті, стають частиною живої культурної тканини міста. Пам'ятник Принсу в Хендерсоні розташований у центрі тематичного саду, який постійно змінюється відповідно до пір року та подій. Така організація простору відображає сприйняття культурної пам'яті як процесу, що безперервно розвивається. Скульптурні композиції музикантам кінця XX – початку XXI ст. переосмислюють традиційні підходи до взаємодії з глядачем. Пам'ятники створюють нові точки перетину між історичною пам'яттю та сучасним життям міста, формують простір, де минуле органічно вплітається в теперішнє. Меморіальна скульптура перестає бути лише об'єктом споглядання – вона активно формує культурний ландшафт міста та впливає на його ідентичність.

Висновки. На основі проведеного дослідження встановлено суттєві художньо-стилістичні трансформації у створенні меморіальних скульптурних композицій видатним музикантам кінця XX – початку XXI ст. Аналіз низки пам'ятників, встановлених у різних країнах світу, виявив поєднання реалістичної традиції з інноваційними концептуальними рішеннями в пластичному вирішенні та композиційній побудові творів. Скульптори прагнуть не просто правдиво відтворити образ музиканта, а створити динамічну композицію, що розкриває характер його творчості та внесок у музичну культуру.

Дослідження підтвердило визначальну роль локації у формуванні художньо-образного рішення меморіальних композицій. Вибір місця встановлення пам'ятника безпосередньо впливає на його композиційну структуру, масштаб та характер взаємодії з міським середовищем. Виявлено тен-

денцію до розміщення скульптур у просторах, пов'язаних з життям та творчістю музикантів, що посилює їх меморіальне значення та створює додаткові смислові контексти.

Простежено еволюцію підходів до організації простору навколо пам'ятників – від традиційного постаменту до створення комплексних середовищних композицій з використанням ландшафтних елементів, інтерактивних технологій та аудіального супроводу. Такі рішення трансформують статичну скульптуру в динамічний об'єкт міського простору, що активно взаємодіє з глядачем. Про-

аналізовано роль меморіальних композицій у формуванні культурного ландшафту сучасного міста. Встановлено, що пам'ятники музикантам стають не лише об'єктами культурної пам'яті, але й активними учасниками соціокультурних процесів.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні національних особливостей створення меморіальних композицій музикантам, аналізі впливу нових технологій на розвиток монументальної скульптури та дослідженні сучасних форм взаємодії пам'ятників з міським простором в умовах мінливого культурного середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. African American Heritage Sites. *Visit Seattle*. URL: <https://web.archive.org/web/20140606210043/http://www.visitseattle.org/Visitors/Discover/Heritage/African-American-Heritage/Heritage-Sites.aspx> (дата звернення: 14.12.2024).
2. Beatles statue unveiled on Liverpool waterfront. *BBC News*. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-england-merseyside-35007964>.amp (дата звернення: 14.12.2024).
3. Billy Fury statue by Tom Murphy. *Liverpool Museums*. URL: <https://www.liverpoolmuseums.org.uk/artifact/billy-fury-statue-tom-murphy> (дата звернення: 14.12.2024).
4. David Bowie statue campaign in Aylesbury wins council backing. *BBC News*. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-england-beds-bucks-herts-37787626> (дата звернення: 14.12.2024).
5. Harris R. Smoke on the water: the music, wine and wonder of Montreux. *The Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/travel/2023/jun/30/smoke-on-the-water-music-montreux-jazz-festival-switzerland-wine> (дата звернення: 14.12.2024).
6. Helbling A. Prince Roger Nelson. *Minnesota Prairie Roots*. URL: <https://mnprairieroots.com/tag/prince-roger-nelson/> (дата звернення: 14.12.2024).
7. Inauguration of the Jacques Brel statue. *Brussels Express*. URL: <https://brussels-express.eu/inauguration-jacques-brel-statue/> (дата звернення: 14.12.2024).
8. Pierotti S. Pavarotti Modena. *Portfolio*. URL: https://www.stefanopierotti.it/portfolio_page/pavarotti-modena/ (дата звернення: 14.12.2024).
9. Prince Memorial Bronze. *Brodin Studios*. URL: <https://www.brodinstudios.com/product/prince/> (дата звернення: 14.12.2024).
10. Shooting the Bob Marley statue. *SoulBank*. URL: <https://www.soulbank.com/2023/11/02/shooting-the-bob-marley-statue/> (дата звернення: 14.12.2024).
11. The Electric Lady Studio Guitar transforms an otherwise nondescript Seattle street and storefront. *The Monumentous*. URL: <https://themonumentous.com/the-electric-lady-studio-guitar-transforms-an-otherwise-nondescript-seattle-street-and-storefront/> (дата звернення: 14.12.2024).
12. Winter J. Blame it on the Beatles And Bill Shankly. Troubador Publishing Limited, 2021. 336 p.

REFERENCES

1. African American Heritage Sites. (2014). *Visit Seattle*. Retrieved from <https://web.archive.org/web/20140606210043/http://www.visitseattle.org/Visitors/Discover/Heritage/African-American-Heritage/Heritage-Sites.aspx>
2. Beatles statue unveiled on Liverpool waterfront. (2015). *BBC News*. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/uk-england-merseyside-35007964>.amp
3. Billy Fury statue by Tom Murphy. (n.d.). *Liverpool Museums*. Retrieved from <https://www.liverpoolmuseums.org.uk/artifact/billy-fury-statue-tom-murphy>
4. David Bowie statue campaign in Aylesbury wins council backing. (2016). *BBC News*. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/uk-england-beds-bucks-herts-37787626>
5. Harris, R. (2023). Smoke on the water: the music, wine and wonder of Montreux. *The Guardian*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/travel/2023/jun/30/smoke-on-the-water-music-montreux-jazz-festival-switzerland-wine>
6. Helbling, A. (n.d.). Prince Roger Nelson. *Minnesota Prairie Roots*. Retrieved from <https://mnprairieroots.com/tag/prince-roger-nelson/>
7. Inauguration of the Jacques Brel statue. (2017). *Brussels Express*. Retrieved from <https://brussels-express.eu/inauguration-jacques-brel-statue/>
8. Pierotti, S. (n.d.). Pavarotti Modena. *Portfolio*. Retrieved from https://www.stefanopierotti.it/portfolio_page/pavarotti-modena/
9. Prince Memorial Bronze. (n.d.). *Brodin Studios*. Retrieved from <https://www.brodinstudios.com/product/prince/>
10. Shooting the Bob Marley statue. (2023). *SoulBank*. Retrieved from <https://www.soulbank.com/2023/11/02/shooting-the-bob-marley-statue/> [in English].

11. The Electric Lady Studio Guitar transforms an otherwise nondescript Seattle street and storefront. (n.d.). *The Monumentous*. Retrieved from <https://themonumentous.com/the-electric-lady-studio-guitar-transforms-an-otherwise-nondescript-seattle-street-and-storefront/>
12. Winter, J. (2021). *Blame it on the Beatles And Bill Shankly*. Leicester: Troubador Publishing Limited